

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено осмисленню місця й значення дозвіллевої діяльності в системі роботи соціального педагога, розкриттю сутності соціально-педагогічних форм і обґрунтуванню конкурсу в сфері дозвілля дітей і учнівської молоді.

Ключові слова: вільний час, дозвілля, дозвіллева діяльність, форма соціально-педагогічної роботи, конкурс.

Статья посвящена осмыслению места и значения досуговой деятельности в системе работы социального педагога, раскрытию сущности социально-педагогических форм и обоснованию конкурса в сфере досуга детей и учащейся молодежи.

Ключевые слова: свободное время, досуг, досуговая деятельность, форма социально-педагогической работы, конкурс.

The article is devoted to understanding the place and value leisure activities in the social work educator, disclosing the nature of social and pedagogical forms and the explanation of competition in the area for children and young people.

Key words: free time, leisure, leisure activity, a form of social and educational work, the competition.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах утвердження соціально-педагогічної діяльності як професійної, визначення напрямів і окреслення функцій соціальних педагогів особливо гостро постає необхідність організації змістовного дозвілля дітей і молоді, спрямування вільного часу на культурний, інтелектуальний і фізичний розвиток кожної особистості. Однак, на сучасному етапі прослідковується негативна тенденція відсутності цілісної системи закладів культурно-дозвіллевої діяльності, що, з одного боку,

обумовлено руйнуванням радянської системи організації вільного часу дітей і підлітків, яка вже не відповідає новій соціокультурній ситуації. Окрім цього, спостерігається суттєве зміщення акцентів у системі духовно-моральних цінностей і культурно-мистецьких орієнтирів дітей і молоді. А з іншого боку, послабилась увага держави в цілому, місцевих органів влади, культурно-дозвіллевих установ, педагогічних колективів зокрема до організації вільного часу дітей і молоді; істотно зменшилось фінансування сфери дозвілля, позакласної та позашкільної виховної роботи. Це спричинило ситуацію проведення дітьми й молоддю вільного часу поза межами соціально-дозвіллевих інститутів, поширення негативного впливу субкультури на молоде покоління. Тому актуальності набуває посилення уваги до організації дозвілля дітей і молоді, наповнення дозвіллевої сфери дітей і молоді культурологічним і особистісно розвивальним змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Студіювання інформаційних джерел переконує, що розробка проблеми вільного часу та організації дозвілля на сучасному етапі знаходилися у площині наукових інтересів філософів, соціологів, психологів, педагогів. Деякі аспекти вільного часу висвітлено в публікаціях зарубіжних і вітчизняних учених (С.Артановського, Т.Вдовенко, А.Воловик, В.Воловик, Ю.Кротова, С.Паркер, І.Петрова, В.Піча та ін.). Проблемі виховного потенціалу дозвілля присвячені праці російських авторів, які внесли значний доробок у розвиток теорії, методики і практики культурно-дозвіллевої діяльності (М.Аріарського, Д.Генкіна, А.Жаркова і М.Чижикова, М. Максютіна, Ю. Стрельцова та ін.).

Однак, допоки залишається дискусійним тлумачення вільного часу як соціального й особистісного феномена, визначення його «цінності», правильного розподілу «бюджету». Так, вільний час тлумачать як «сферу позаробочого часу», який асоціюється або відпочинком, або аматорською

працею, або дружніми зустрічами і розвагами чи непрофесійною творчою діяльністю тощо [2; 6].

Важливим є також розмежування понять «вільний час» і «дозвілля». Достатньо обґрунтована концепція дозвілля як складової вільного часу в працях канадського вченого Р.Стеббінса [8]. Такого ж підходу дотримуються й деякі вітчизняні вчені, які трактують дозвілля як «сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби, в основному відновлювального характеру» [2, с.9].

Підсумовуючи різні підходи до тлумачення феномена «дозвілля», Н.Яременко [10] зазначає, що дозвілля розглядається як окремий вид життєдіяльності, що передбачає сприйняття дозвілля як діяльності (творчої, конструктивно); як час, призначений для самопізнання, самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення особистості; як психологічний стан людини, що розглядається як емоційне сприйняття людиною дозвіллевих занять; як концепція цілісного способу життя, сутність якої полягає в тому, що всі сфери людського життя мають дозвіллявий потенціал тощо [10, с.7].

Останнім часом дослідники [2; 3; 10] активно проводять наукові розробки з проблеми організації вільного часу дітей і молоді, як окремі науки розвиваються педагогіка дозвілля і дозвіллезнавство. Зокрема, дозвіллезнавство «вивчає життєдіяльність, відносини й організацію людей у сфері вільного часу» [2, с.6]. Воно охоплює «систему знань, умінь і навичок щодо організації змістовного й активного дозвілля учнівської молоді та різних категорій населення» [10, с.8]. Науковці [10, с.8] зазначають, що педагогічно кероване дозвілля має великий соціально-культурний і розвивально-виховний ресурс для формування молодих поколінь, сприятиме реалізації соціально-педагогічних функцій (рекреаційної, комунікативної, творчої, ціннісно-орієнтаційної, пізнавальної, виховної, розважально-ігрової).

Задоволення культурно-дозвіллевих потреб особистості здійснюють заклади й установи, які підпорядковуються органам освіти, культури, спорту, органам у справах сім'ї та молоді. Це напрям діяльності позашкільних

навчальних закладів, клубів за місцем проживання, дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, шкіл естетичного виховання, клубних закладів, центрів дозвілля, театрів, музеїв тощо. До організації дозвілля дітей та учнівської молоді має безпосереднє відношення також соціальний педагог, у структурі діяльності якого важливе місце займає культурно-дозвіллева функція. На ефективність роботи соціального педагога в дозвіллевій сфері впливає багато чинників, серед них важливе місце належить умінню добирати форми й методи організації дозвіллевої діяльності. Нові соціокультурні умови вимагають постійного збагачення змісту дозвіллевої діяльності, пошуку форм і методів її здійснення, розробки нових дозвіллевих технологій.

Формулювання цілей статті. Аналітичний огляд інформаційних джерел дозволяє стверджувати, що в науковому дискурсі паралельно співіснують взаємозалежні поняття: «форми соціально-педагогічної роботи», «форми організації дозвілля», «форми організації виховання». Оскільки соціально-педагогічна діяльність є педагогічною за формами й методами організації, то цілком доречним є використання педагогічних форм у процесі організації дозвіллевої діяльності. Зважаючи на це, у межах статті обґрунтуємо особливості конкурсу як однієї з форм соціально-педагогічної роботи і доведемо доцільність його використання в процесі організації дозвілля дітей і учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практична реалізація дозвіллевої діяльності в структурі діяльності соціального педагога відбувається через використання форм соціально-педагогічної роботи. Трактують форму виховної роботи як «системного утворення, в якому системоутворювальним чинником виступає заздалегідь поставлена ціль, а як складові компоненти – методи, засоби, зміст, що взаємодіючи, породжують ту емерджентну (системну) властивість, яка, виражаючи результативність конкретного виховного закладу, засвідчує педагогічну майстерність його організаторів» знаходимо в педагогічній літературі [5, с.477]. О.Безпалько [] визначає форми соціально-педагогічної роботи як «варіанти позитивної активності дітей і молоді, що

спрямовані на розв'язання соціально-педагогічних завдань». На думку вчених [1; 7; 9], вони повинні відповідати таким специфічним ознакам: функціональність, структурованість, інтегративність тощо.

Функціональність вказує на те, що є форми найбільш пріоритетні для реалізації певного напрямку соціально-педагогічної діяльності. Зокрема, в культурно-дозвілєвій діяльності найчастіше використовують свята, конкурси, вікторини, ігрові програми, ярмарки, вечори відпочинку, туристичні походи, екскурсії тощо.

Структурність характеризується спеціальними вимогами, правилами до підготовки та проведення окремих форм, алгоритмізацією їх організації, використанням соціально-педагогічних технологій. Оскільки під час використання певної форми важливим завданням є змістовне заповнення дозвілля дітей і підлітків протягом тривалого часу, а не проведення локальних заходів, то ефективним є організація конкурсів за технологією колективного творчого виховання [4].

Інтегративність передбачає, що проведення одних форм сприяє підготовці та впровадженню інших, більш складних. Наприклад, роботу в сфері дозвілля варто починати з таких форм як бесіди про вільний час, диспуту про культуру проведення дозвілля тощо. Отримані під час проведення цих форм знання й погляди сприяють свідомому включенню дітей у різнобічну діяльність, спонукають їх до активної участі в конкурсах, до підготовки й проведення свят тощо.

Важливою й до кінця не завершеною є класифікація форм соціально-педагогічної роботи. Дослідники пропонують декілька підходів їх до систематизації. Так, І.Зверєва [9], А.Капська [7] пропонують класифікувати форми соціально-педагогічної роботи:

- *за кількісним складом учасників*: індивідуальні (бесіда, гра), колективні (конкурс, диспут, прес-конференція, усний журнал, відеолекторій, аукціон), масові (свято, концерт, акція, фестиваль);

- *складністю побудови*: прості (бесіда, диспут, вікторина), складні (конкурс, ярмарок, змагання, заочна мандрівка, театралізована постановка, тематичний вечір, ігрова програма), комплексні (тематичний день, тематичний тиждень, місячник, фестиваль);

- *характером змістового наповнення*: інформаційні (бесіда, лекція, диспут, зустріч, круглий стіл, тематичний вечір), практичні (виставка, похід, змагання, конкурс, вулична ігротека), інформаційно-практичні (гра мандрівка, тематична акція, конкурс).

На думку А.Капської [7], особливе місце в практиці соціально-педагогічної діяльності займають *комплексні* форми, які характеризуються тривалістю організації, складністю структури, поєднанням декількох форм єдиною тематикою, використанням різноманітних методів і засобів (КВК, тематичний вечір відпочинку, Свято творчості). Серед форм соціально-педагогічної роботи за кількісним складом учасників дослідниця важливого значення надає *груповим*, обґрунтовуючи їх переваги у практиці соціально-педагогічної роботи [7, с.438-439]. До найбільш розповсюджених групових форм належать бесіда, диспут, усний журнал, вікторини, конкурс тощо.

Шукаючи ефективні форми соціально-педагогічної роботи в сфері дозвілля соціальним педагогам слід звернути увагу на конкурс як групову практичну форму, яка передбачає стимулювання й активізацію різнобічної діяльності вихованців через змагання, суперництво. Проведення конкурсів має великий потенціал для розв'язання актуальних завдань у сфері дозвілля, оскільки створює можливості для:

- усебічного розвитку кожної особистості, розвитку здібностей, стимулювання й реалізації духовного й творчого потенціалу;
- задоволення різнобічних інтересів і потреб особистості, створення умов для її самореалізації;
- пошуку, розвитку й підтримки юних талантів, обдарувань;
- організації, згуртування колективу, спрямовування його на досягнення успіхів, перемог;

- формування досвіду спілкування, взаємодії, суперництва, конкуренції;
- розвитку морально-вольових якостей, уміння долати труднощі, справлятися з невдачами;
- вироблення активної життєвої позиції, розвитку ініціативи, самодіяльності, потреби й уміння бути суб'єктом власної дозвіллевої діяльності.

Для того, щоб конкурс став ефективною соціально-педагогічною формою організації дозвілля, він повинен відповідати таким *вимогам*: урахування інтересів, здібностей дітей і підлітків, їхніх вікових особливостей; знання учнями умов його організації; активне включення школярів у організацію конкурсу; регулярне й об'єктивне підведення підсумків у процесі його проведення; залучення учнів до аналізу ходу змагання та підведення підсумків; об'єктивність і гласність змагання; наочне оформлення його процесу та результатів; моральне та матеріальне стимулювання учасників тощо.

У сфері дозвілля доцільно використовувати такі *види* конкурсів: *індивідуальні* та *колективні*; *тематичні* та *комплексні*; *мистецькі* (художні, літературні, музичні, інсценізації, танцювальні, пантоміми, огляди художньої самодіяльності тощо); *спортивні* (спартакіади, турніри, естафети, марафони, «Малі олімпійські ігри», «Веселі старти» тощо); *трудові* («майстерні» умільців, аукціони); *інтелектуальні* (вікторини, олімпіади, інтелектуальні турніри, аукціони кмітливих, «Що? Де? Коли?», «Поле чудес», «Щасливий випадок» тощо); *ігри-конкурси* (КВК, ігри-подорожі з використання конкурсних завдань, гра-конкурс «Ромашка») тощо.

Одним із видів конкурсів, який найбільш відповідає змісту й принципам культурно-дозвіллевої діяльності школярів є мистецькі конкурси. *Метою* цих конкурсів є стимулювання й організація творчої діяльності учнів протягом тривалого часу, пов'язаної з освоєнням різних видів мистецтва: музичного, образотворчого, хореографічного, театрального, літературного, ужиткового тощо. Важливими *завданнями* мистецьких конкурсів є розвиток ерудиції

школярів у галузі мистецтва, формування вміння адекватно сприймати твори мистецтва, набуття емоційно-естетичного досвіду, розвиток творчих здібностей і талантів дітей. Під час проведення *мистецьких конкурсів* організовуються різні види мистецької діяльності школярів, результатом їх проведення є виконання творчих робіт (малюнків, казок, оповідань, інсценівок, композицій тощо).

Для забезпечення ефективності організації конкурсів у дозвілльвій діяльності слід дотримуватися методичної *послідовності*:

✓ *Підготовча робота*: вибір цікавої теми конкурсу та його змісту, які відповідають інтересам, здібностям учнів; продумування організаторами, радою справи оригінальних завдань та їх назв; вибір журі, визначення системи оцінювання; визначення команд-учасників та їх складу; організаційна робота в командах: вибір капітана, продумування назви команди, девізу, привітання, пісні тощо; тренування команд, підготовка учасниками конкурсних завдань, виконання творчих робіт тощо; підготовка місця проведення, обладнання, атрибутів; якщо потрібно – репетиції ведучих, виконавців музичних номерів тощо.

✓ *Проведення конкурсу*: урочистий початок конкурсного змагання, оголошення ведучими теми конкурсу, умов його проведення, особливостей оцінювання; представлення журі; безпосереднє проведення змагань між командами чи окремими учасниками під час виконання конкурсних завдань; оцінювання кожного конкурсу; проведення пауз між конкурсами: виконання музичних номерів, презентація реклами, інформаційні хвилинки тощо.

✓ *Заключна частина*: загальне оцінювання, підведення підсумків; фінал: нагородження команд, виступ суддів і представників команд, фінальна пісня тощо.

✓ *Рефлексія*: обмін учасників конкурсу враженнями та емоціями, обговорення причин успіхів чи невдач у конкурсі тощо; прийняття рішення про те, як можна використання творчі роботи, які були виконані під час конкурсу

(подарувати, зробити виставку, представити для участі в міських чи регіональних конкурсах тощо); накреслення подальшої програми дій.

Висновки і перспективні напрями дослідження. Отже, в процесі організації дозвіллевої діяльності дітей і учнівської молоді соціальні педагоги повинні шукати ефективні форми роботи, які б відповідали її меті й завданням, ураховували результати діагностування інтересів і потреб дітей, організовували змістовну й творчу діяльність протягом тривалого часу. Конкурс, як і будь-яка практична групова форма соціально-педагогічної роботи, має свою специфіку організації, що передбачає складну підготовчу роботу, дотримання методичної послідовності в процесі його проведення, підведення підсумків та включення дітей у рефлексивні процеси з метою аналізу отриманих успіхів чи пережитих поразок. Перспективним напрямом наукових розробок є більш глибоке дослідження соціально-педагогічних можливостей конкурсів для активізації дітей і підлітків у сфері дозвілля. Нагальною є також проблема розробки методичних особливостей конкретних видів конкурсів як соціально-педагогічної форми для дітей різних вікових груп.

Література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола ; за ред. А.Й.Капської, - К., 2002. – 164 с.
2. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство : навч. посібник / В.Й.Бочелюк, В.В.Бочелюк. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 208 с.
3. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля : підручник / А.Воловик, В.Воловик. – Харків : ХДАК, 1999. – 322 с.
4. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И.П.Иванов. – М. , 1989. – 208с.
5. Пальчевський С.С. Педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Каравела, 2007. – 576 с.
6. Піча В.М. Вільний час : тенденції і проблеми розвитку / В.М. Піча. - К., 1992. - 106 с.
7. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А.Й.Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
8. Стеббинс Р.Л. Свободное время: к оптимальному стилю досуга / Р.Л. Стеббинс // Социс. – №7. – 2000. – С. 54-66. – (взгляд из Канады).

9. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / за заг. ред. І. Зверевої. – К.: Науковий світ, 2004. – 58 с.
10. Яременко Н.в. Дозвіллезнавство : навч. посібник / Н.В. Яременко. - Фастів : Поліфаст, 2007 . – 460 с.